
MARKUSE EVANGEELIUMI KIRJANDUSLIKUST ERIPÄRAST

Peeter Roosimaa

Uues Testamendis on neli evangeeliumi, mis erinevad omavahel küllaltki. Nende erinevus ei seisne mitte üksnes selles, et autorid esitasid Jeesus-pärimusi eri vaatenurkadest lähtudes, vaid ka nende kirjanduslikus väljendusvormis. Võrreldes teiste evangeeliumidega on kõige ebaühtlasema keele ja stiiliga Markuse evangeelium, kõige parema stiili ja sõnavaraga aga Luuka evangeelium, mis on kirjutatud haritud hellenistlikku lugejat arvestades. Heas stiilis on ka Matteuse evangeelium. See on kirjutatud nagu mingiks õpikuks. Kuigi Johannese evangeelium on kõige väiksema sõnavaraga, on ta ometi kirjutatud heas ühtses väljendusvormis. Mis võiks olla põhjuseks, et Markuse evangeelium teistest niimoodi erineb?

MARKUSE EVANGEELIUMI KOMPOSITSIOONIST

Markuse evangeelium on kokku pandud erinevatest materjalidest. Selle poolt räägivad näiteks järgmised tähelepanekud.¹

¹ Lähun siin materjalidest: Adolf Pohl, *Das Evangelium des Markus*. Ergänzungsband. Wuppertaler Studienbibel. (Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1986), 25.

Markus nimetab 81 korda nime *Jeesus* – keskmiselt kord iga 8 salmi kohta. Aga evangeeliumi keskel Mk 6:30–8:26 on omavahel seostatult 90 salmi, kus ainult alguses (Mk 6:30) on nimetatud Jeesuse nime, sealt edasi aga enam mitte kordagi. Alati on Jeesuse kohta kasutatud üksnes asesõnu. See osa algab apostlite tagasituleku looga ja lõpeb sellega, kuidas Jeesus tervendab Betsaidas pimedat.

Üheks tüüpiliseks Markuse evangeeliumi väljendiks on εὐτύς ‘otsekohe’. Matteuse evangeeliumis on seda sõna 8 korda, Luuka ja Johannese evangeeliumides vastavalt 1 ja 3 korda. Markuses on seda sõna kokku aga 43 korda, neist 11 korda esimeses peatükis. Evangeeliumi esimeses pooles kuni Mk 8:26 on seda kokku juba 35 korda. Siis vahepeal see sõna täiesti puudub. Mitmel korral tuleb see sõna esile kahes loos Mk 9:15, 20, 24 ja 14:43, 45.

Esimeses peatükis on esimest jüngrit nimetatud reeglipäraselt *Siimon* (5 korda), seejärel aga alati lisanimega *Peetrus*. Eranditeks on Mk 3:16, kus on kasutatud mõlemat nime, ja Mk 14:37, kus Jeesus oma jüngrit kõnetab.

Ka see, kuidas Jeesust kõnetatakse, ei ole järjekindel. Raamatu esimeses pooles pöörduetakse tema poole ainult sõnaga διδάσκαλος ‘õpetaja’ (8 korda). Raamatu teises pooles kõnetatakse Jeesust *õpetajana* veel ainult kaks korda, neli korda aga aramea-keelse vastega *rabbi*.

Nagu näha, oli Markusel kasutada mitmeid allikaid, suulisi ja võimalik, et ka kirjalikke. On mõista, et Markus oma allikate tekste peaaegu ei muutnud. Kui vaadata aga, kuidas Matteuse ja Luuka evangeeliumides on kasutatud Markuse evangeeliumist pärit materjali, siis selle esituslaadi on oluliselt parandatud. Valitud on sobivamaid väljendeid ja parandatud on pärimuste kirjanduslikku stiili. Seda eriti Luuka evangeeliumis. Seal jäi vaevalt mõni Markuselt võetud rida ilma stiililise korrektuurita.

Markuse käed on aga nagu seotud. Paistab, et ta ei muuda suurt midagi, ainult väga tagasihoidlikult, pisut siin või seal. Markuse panus seisnes materjali valikus ja kompositsioonis, aramea-

keelsete sõnade tõlkimises, juudi tavade selgitamises, nt²

Mk 7:3–4: “*Variserid ja kõik juudid söövad ju alles siis, kui on kamalutäie veega käsi pesnud, kuna nad peavad kinni esivanemate pärimusest. Ja kui nad tulevad turult, siis nad ei söö enne, kui on käsi loputanud, ja on palju muud, mida nad on võtnud pidada: karikate ja kausside ja katelde [ja lavatsite] pesemist*”;

väheses mõistmisabis ja viidetes, nt

Mk 2:28: “*nõnda on Inimese Poeg ka hingamispäeva isand*”;

Mk 7:11b: “... teie aga ütlete: Kui inimene ütleb isale või emale: “Mis sinul iganes oleks minu käest saada, on korban”, see tähendab: templile pühendatud ohvriand...”;

Mk 19b: “*Sel viisil kuulutas Jeesus puhtaks kõik toidud*”;

Mk 13:14: “Aga kui te näete hävituse koletist seisvat seal, kus see ei tohiks seista – *lugeja mötelgu sellele!* –, siis need, kes on Juudamaal, põgenegu mägedesse”;

Mk 14:49: “Ma olen olnud päevast päeva teie juures pühakojas õpetamas, ja teie ei ole mind kinni võtnud! *Kuid kirjad peavad täide minema!*”;

aktualiseerivate lisade andmises, nt

Mk 10:11–12: “... ja Jeesus ütles neile: “Kes iganes lahutab oma naisest ja võtab teise, rikub tollega abielu, *ja kui naine on lahutanud oma mehest ja läheb teisele, rikub ta abielu.*””

ja eelkõige vahekokkuvõtete tegemises. Piltlikult öeldes on Markuse teoses eri allikate kokkupanemise traagelniidid päris selgesti nähtavad. Seepärast mõjub tekst keelelisest seisukohast mõnigi kord kohmakana.³

² Siin toodud näidetes on arvatav Markuse panus kursiivis.

³ Vt Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 25.

MARKUSE EVANGEELIUMI KEELELISEST VÄLJENDUSLAADIST

Markuse evangeeliumi keelelise väljenduslaadi osas võib nõustuda nendega, kes näevad selle lähedust rahvaliku, suulise jutustusstiiliga. Olgu siin esile loodud mõned tähelepanekud.

Marius Reiser toob Markusele iseloomulike joontena esile paratiliselt *kai*-lauseid, lihtsat, vähe varieeruvat sõnavara ja elavat tempusevaheldust koos jutustamispreesensiga. Markuses on umbes 150 korda kasutatud jutustamispreesensit, neist umbes 70 korda on tegu rääkimist näitava verbiga. Selline esituslaad koos sagedase tempuse vahetusega on tüüpiline elavale, loomulikule jutustamisviisile.⁴

Markuse juures kasutatakse mitmeid sõnu ja väljendeid neid näiliselt nagu ülearuselt korrates. Toon mõne näite.

Mk 5:13: “Ja Jeesus andis neile loa. Ja kui rüvedad vaimud olid välja läinud, läksid nad sigadesse. Ja kari sööstis järsakult *järve* – neid oli ligi kaks tuhat – ning uppus *järves*.”

Nii Matteus kui ka Luukas on need kordused kõrvaldanud (vt Mt 8:32; Lk 8:33).

Mk 2:6–8: “Aga seal olid mõned kirjatundjad istumas, kes *mõtlesid* oma *südames*: “Mida see räägib nõnda? Ta teotab Jumalat! Kes muu võib patte andeks anda kui Jumal üksi?” Aga Jeesus tundis kohe oma vaimus ära, et nood nõnda *mõtlevad* iseeneses, ja ta ütles neile: “Miks te seda kõike *arutate* oma *südames*?””

Mk 2:18–20: “Johannese jüngritel ja variseridel oli tavaks *paastuda*. Nüüd tuldi ja öeldi Jeesusele: “Miks Johannese jüngrid ja variseride jüngrid *paastuvad*, aga sinu jüngrid ei *paastu*?” Ja Jeesus ütles neile: “Ega peiupoisid või *paastuda* sel ajal, kui peigmees on nende juures!? Niikaua kui peigmees on nende juures, nad ei või *paastuda*. Ent päevad tulevad, mil peigmees neilt ära võetakse, küll nad siis *paastuvad* tol päeval.””

⁴ Marius Reiser, *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments*. Eine Einführung. (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2001), 58. Reiser ei pea väljendit *jalooline preesens* kuigi õnnestunuks.

Käibekeelele tüüpiline on topeltheituste armastamine, nt

Mk 5:3: καὶ οὐδὲ ἀλύσει οὐκέτι οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτὸν δῆσαι,

Mk 11:14: μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐκ σοῦ μηδεὶς καρπὸν φάγοι,

Mk 12:34: καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι jt.

Korduste puhul kasutab Markus oskuslikult ka vanatestamentlikku kordusstiili: mingi sõna või väljendi otsekõnест võtmine ja selle kasutamine järgnevas jutustuses, nt

Mk 2:14: "... ja ütles talle: "Järgne mulle!" Ja too tõusis ja järgnes talle."

Üsna muretult kasutab Markus tavakäibes olevaid vähendusvorme, nt θυγάτριον 'tütrec', κοράσιον 'neiuke', κυνάριον 'koerake', ὠτάριον 'kõrvake', samuti koinee käibelatinisme nagu κεντυρίων (*centurio*, Mk 15:39). Väga kokkuhoidlik on Markus adjektiivide ja atributiivsete partitsiipide kasutamisel.

Silmatorkavalt sageli (26 korda) kasutab Markus käibekeeles levinud ἄρχομαι + *infinitiiv*, nt

Mk 1:45: *ta hakkas kuulutama*; Mk 10:28: *ta hakkas rääkima*.

Kõik need tunnused (neid võiks nimetada veelgi) olid omased rahvalikule, suulisele jutustusstiilile üldse.⁵

Arvestades eeltoodut, tekkis nagu iseenesest küsimus, kas evangeeliumi nii keeleline kui ka stiililine ebahühtlus ja lihtsus võiks olla tunnistus kirjutaja suhtelisest primitiivsusest, näiteks võrreldes teiste evangelistidega?

PÄRIMUSTE EDASIANDMISE ERIPÄRAST

Küllap oleme tähele pannud, et üht ja sama lauset võib öelda mitmel moel. Just loo jutustaja annab oma esituslaadiga (tempo, pausid, rõhutused, häälekõrgus jne) tekstile sisulise liigenduse ja suure osa tähendusrõhust. Olen tähele pannud, kuidas sama teksti erine-

⁵ *Ibid.*, 60jj.

valt lugedes võib sellest arusaamine, aga ka selle vaatenurk oluliselt varieeruda. Jeesus-pärimuste jutustamisel anti suuremal või vähe- mal määral edasi ka varemkuuldud tõlgendustrit.

Kuidas aga seda teha kirjaliku teksti puhul? Kui meid aitavad siin suuresti sõnavahed, mitmesugused kirjavahemärgid, taandread jne, siis I sajandil kirjutati kogu tekst suurtähtedega, täht tähe kõrvale ilma sõnavahedeta, ilma kirjavahemärkideta.

Vaatame siin näiteks Jh 1:3–4. Kergema jälgimise huvides kasu- tan eestikeelset teksti. Esmalt olgu tekst ilma kirjavahemärkideta: *Kõik on tekkinud tema läbi ja ilma temata ei ole tekkinud midagi mis on tekkinud temas oli elu ja elu oli inimeste valgus.*

Kas lugeda siin: *Kõik on tekkinud tema läbi ja ilma temata ei ole tekkinud midagi. Mis on tekkinud temas, oli elu ja elu oli inimeste valgus.*

Või lugeda: *Kõik on tekkinud tema läbi ja ilma temata ei ole tekkinud midagi, mis on tekkinud. Temas oli elu ja elu oli inimeste valgus.*

Kas siin on tähelepanu juhitud sellele, et *Logoses* tekkis elu või *Logoses* oli elu? Kas *Logose* tekitatud või *Logoses* olnud elu oli inimeste valgus?

See oli omaette suur pähkel, kuidas pärimusi või üldse sõnumeid nii kirja panna, et need oleksid võimalikult ühtmoodi mõistetavad.

MARKUSE EVANGEELIUMIS KASUTATUD STIILIVÕTTEID

Et paremini mõista, kuidas Markus oma teksti lugejatele võimalikult hästi arusaadavaks tegi, toon näite Mk 1:1–15. Kergema jälgita- vuse pärast kasutan siingi eesti keelt. Tekst on kirjutatud üksnes suurtähtedega ja sõnavahedeta, samuti olen seda originaali kujule pisut lähedasemaks muutnud.

JEESUSEKRISTUSEEVANG
 EELIUMIALGUSKUNAPRO
 HVETJESAJARAAMATUSO
 NKIRJUTATUDVAATAMAS
 AADANSINUPALGEELEO
 MAKÄSKJALAKESVALMIS
 TABSUTEEDHÜÜDJAHÄÄ
 LONKÕRBESVALMISTAGE
 ISSANDALETEETEHEKTAS
 ASEKSTEMATEERAJADOL
 IJOHANNESRISTIDESKÕR
 BESJAKUULUTADESMEEL
 EPARANDUSRISTIMISTPA
 TTUDEANDEKSANDMISE
 KSJATEMAJUURDELÄKSK
 OGUJUUDAMA AJAKÕIKJE
 RUUSALEMALINNARAH
 VASJANADRISTITITEMAP
 OOLTJORDANIJÕESOLLES
 ÜLESTUNNISTANUDOMA
 PATUDJAOLIJOHANNESRI
 IETATUDKAAMELIKARVA
 DESJANAHKVÖÖTANIUE
 TEÜMBERJATASÖÖGIKSR
 OHUTIRTSUDJAMETSME
 SIJATAKUULUTASÖELDE
 SPÄRASTMINDTULEBMIN
 USTVÄGEVAMKELLEJALA
 TSIPAELAGIMAEIKÕLBAK

UMMARDUDES LAHTIPÄÄ
 STMAMINARISTISINTEID
 VEEGATEMAAGARISTIBT
 EIDPÜHAVAIMUGAJASÜN
 DISNEILPÄEVILJEESUSTU
 LINAATSARETISTGALILEA
 MAALTJARISTITIJORDANI
 SJOHANNESPOOLTJAKO
 HEVEESTVÄLJATULLESNÄ
 GITATAEVASTAVANEVATJ
 AVAIMUKUITUVILASKUV
 ATTEMAPEALEJATAEVAST
 KOSTISHÄÄLSINAOLEDM
 UARMASPOEGSINUSTON
 MULHEAMEELJAKOHEAJ
 ABVAIMJEESUSEKÕRBEJA
 TAOLIKÕRBESNELIKÜMM
 ENDPÄEVASAATANAKIUS
 ATAJATAOLIMETSLOOMA
 DESEASJAINGLIDTEENISI
 DTEDAAGAPÄRASTJOHA
 NNESEÜLEANDMISTTULI
 JEESUSGALILEASSEKUUL
 UTADESJUMALAEVANGE
 ELIUMIJAÖELDESETAEG
 ONTÄISSAANUDJAJUMA
 LARIIKONLÄHEDALPARA
 NDAGEMEELTJAUSKUGEE
 VANGEELIUMISSE

Ilma harjutamata on sellist teksti üsna ebamugav lugeda. Üheks esmaseks ülesandeks on siin lausete määratlemine. Sama tähtis on määrata, kus algab uus mõte, kus on loo oluline iva.

TEKSTI LIIGENDAMINE

Tänapäevaste tekstide puhul oleme harjunud liigendusega, kõige väiksemaks jaotusüksuseks on lause, siis tulevad lõigud, edasi alapeatükid, peatükid, osad. Selle kõige juures aitavad meid kirjavahemärgid, lõikudeks jaotamine, eri taseme pealkirjad jms. Kuid kuidas toimus evangeeliumide teksti liigendamine? Teatavasti sellist lugude alapealkirjastamist nagu tänapäevastes piibliväljaannetes tollal veel ei tuntud.

MARKUSE EVANGEELIUMI PEALKIRI

Evangeeliumidel algselt selliseid pealkirju nagu tänapäevastes piibliväljaannetes leiame, ei olnud. Alles mõni aeg hiljem lisati vastavatele käsikirjadele KATA MAPKON.⁶ Küsimus on selles, kas Markuse teose esimest lauset Ἄρχῆ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (Mk 1:1) võiks vaadelda pealkirjana?

Näiteks Matteuse evangeeliumi esimest lauset “Jeesuse Kristuse, Aabrahami poja, Taaveti poja sugupuu” võib vaadelda järgneva suguvõsaregistri, kuid mitte kogu teose pealkirjana. Analoogilist võime öelda ka Luuka ja Johannese evangeeliumi esimeste lausete kohta. Need ei ole pealkirjad ega ka mitte alapealkirjad. Kas Markuse evangeeliumi algus võiks olla siin erandiks?

Mida peaks tähendama “Jeesuse Kristuse evangeeliumi algus”, selle üle on palju arvamusi avaldatud. G. Arnoldil on oma artiklis⁷ küllalt antiigist pärit kirjanduslikke näiteid, kuidas toleaegsed kirjanikud oma eelmärkusi põhitekstist sellega eraldasid, et nad alustasid eelmärkust sõnaga ἀρχή. Seda moodust kasutati mingi uue loo alguses, aga ka näiteks kellegi sõnade alguses. See oli

⁶ Lähemalt vt nt Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 15.

⁷ G. Arnold, “Mk 1,1 und Eröffnungswendungen in griechischen und lateinischen Schriften.” *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums*. 68 (1977), 123–127.

järgnevale omamoodi pealkirjaks. Nt Ἀρχὴ λόγου κυρίου πρὸς Ὡση (Ho 1:2 LXX). Mida lühem selline märkus oli, seda kaugemale ettepoole võidi teda paigutada. Markuse evangeeliumis on see lausa esimeseks reaks. Nii võib pidada Mk 1:1 kogu teose pealkirjaks.

LAUSE, LÕIK, JUTUSTUS

Kui me eespool toodud tekstinäidet vaatame, siis hakkab kahtlemata kohe silma, et selles on suhteliselt sagedane sõna *ja*. Nimelt algab enamik lauseid *ja*-ga (kr καί). Selline parataktiline esituslaad, kus omavahel nõrgalt seotud laused on sidesõna vahendusel lihtsalt üksteise kõrvale asetatud, on omane suulisele jutustusele. Kui mõelda Jeesus-pärimuse arenguloole, siis esmalt võtsid pärimused suulise vormi. Just sel ajal toimus pärimuste põhiline vormumine. Seejärel toimusid esimesed kirjanekud. Senisest suulisest pärimusvormist kumab midagi läbi ka kirjalikes evangeeliumides, eriti Markuse evangeeliumis. Seepärast on põhjust suuliste pärimuste üheks kirjanepärimuseks pidada ka Markust.

Paljudel juhtudel aitab lausete *ja*-ga algus neid omavahel kergemini eristada. Aga kuidas saada teada, et nüüd algab uus mõttekäik? Tänapäevaseks öeldes, kus algab uus lõik või uus jutustus?

Uue jutustuse alguse markeerimiseks oli levinud mitmesuguste algusfraaside kasutamine. Selleks võis olla και + [liikumist väljendav verb] oma vormides. Väga sagedased on ἔρχομαι 'tulema, minema' vormid, nt καὶ ἦλθεν 'Ja ta läks' (Mk 1:39); καὶ ἔρχονται 'Ja nad lähevad' (Mk 8:22); καὶ ἔλθοντες 'Ja minnes' (Mk 9:14); kuid selleks võisid olla mitmesuguste muude liikumist väljendavate verbide vormid nagu καὶ ἀναβαίνει 'Ja ta läheb üles' (Mk 3:13); καὶ παράγων 'Ja minnes mööda' (Mk 1:16); καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ 'Ja tema äraminnes' (Mk 13:1); καὶ συνάγονται 'Ja kogunevad' (Mk 7:1) jne. Kuna liikumist väljendav verb näitab neis fraasides olukorra või sündmustiku koha muutust, siis järelikult võib eeldada, et nüüd algab uus lugu. Sellist olukorra muutust võib väljendada

ka teiste verbidega nagu ἀρχομαι ‘algama’, nt καὶ ἐρξαστο διδάσκειν ‘Ja ta hakkas õpetama’ (Mk 8:31). Aga seda võib väljendada ka mitmesuguste ajamääratlustega nagu näiteks καὶ μετὰ ἡμέρας ἕξ ‘Ja kuue päeva pärast’ (Mk 9:2); καὶ ὀψίς γενομένης ‘Ja õhtu tules’ (Mk 14:17); καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης ‘Ja juba päeva õhtule jõudes’ (Mk 15:42); aga ka lihtsalt καὶ εὐθύς ‘Ja otsekohe’ (Mk 1:12). Kuid algusfraasiks võib olla lihtsalt ka καὶ ἐγένετο ‘Ja sündis’ (Mk 1:9).

Markuse evangeeliumis leidub lauseid, mille alguses καὶ puudub. Selline algus äratav tähelepanu ja vastav lause eristub selgesti eelnevast. See võib tähistada teose täiesti uue osa algust või järgneva loo rõhutatud esiletõstmist. Mk 1:2–13 koosneb kolmest eraldi loost. Pärast sissejuhatavat viidet Pühakirjale algab esimene lugu: ἐγένετο Ἰωάννης *Oli Johannes...* (Mk 1:4), teine ja kolmas lugu algavad καὶ-algusega, καὶ ἐγένετο *Ja sündis...* (Mk 1:9) ja καὶ εὐθύς *Ja kohe...* (Mk 1:12). Siis hakkab silma lause algus: μετὰ δέ *Aga pärast Johannese üleandmist...* (Mk 1:14) – siit algab Markuse evangeeliumi põhiosa, mille juures salmid 14 ja 15 moodustavad Markuse vahekokkuvõtte. Taolise kokkuvõttega on tegemist ka Mk 1:32–34, mille algul on ὀψίας δέ γενομένης *Aga õhtu jõudes, kui päike oli loojunud...* (Mk 1:32). Mk 6:17 puhul on vahekommentaari algus ἀντὸς γὰρ Ἡρώδης *Herodes ju ise oli lasknud Johannese kinni võtta...* Uue loo, nelja tuhande söötmise loo algus on markeeritud ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις *Neil päevil, kui taas oli koos suur rahvahulk...* (Mk 8:1); Jeesuse passioonilugu algab ἦν δὲ τὸ πάσχα *Oli aga paasa...* (Mk 14:1).

Selliselt, ilma sõnakeseta καὶ lause algusega võis markeerida sündmuste käigu olulisi muutusi, näiteks Jairuse tütre äratamise loos: ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος *Kui ta alles kõneles, tuldi sünagoogi ülema poolt ja öeldi...* (Mk 5:35); Jeesuse suundumisel põhja poole: ἐκεῖθεν δὲ ἀναστὰς *Aga ta tõusis sealt ja läks sealt ära Tüürose alale* (Mk 7:24); Jeesuse otsustaval teeleasumisel Jeruusalemma poole ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ *Nad olid aga teel minemas üles Jeruusalemma ja Jeesus käis nende ees...* (Mk 10:32).

Suhteliselt palju on ilma και-ta algavaid lauseid Jeesuse sõnades, näiteks ὅς γάρ ἄν ποίση *Kes iganes joodab...* (Mk 9:41); πᾶς γάρ πυρί *Kõik nimelt soolatakse tulega* (Mk 9:49); βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτοὺς *Vaadake ise endid* (Mk 13:9); ὅταν δὲ ἴδητε *Kui aga näete* (Mk 13:14); προσεύχεσθε δὲ ἵνα *Palvetage aga, et...* (Mk 13:18); ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε *Viigipuust aga õppige* (Mk 13:28). Sellist moodust on kasutatud diskussiooni pöördepunktides, nt ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰωάννης *Johannes lausus talle...* (Mk 9:38); ἤρξατο λέγειν *Hakkas rääkima talle Peetrus...* (Mk 10:28).

Korduvalt on ilma και-ta algavaid lauseid kasutatud Jeesuse kannatusloos. See aitas paremini esile tuua sündmuste dramaatilisust. Näiteks οἱ δὲ ἀρχιερεῖς *Aga ülempreestrid ja terve Suurkohus otsisid tunnistust Jeesuse surmamiseks...* (Mk 14:55); κατὰ δὲ ἑορτὴν *Aga pühade puhul tavatses maavalitseja vabaks lasta ühe vangi* (Mk 15:6); ὁ δὲ Πιλάτος *Aga Pilaatus, tahtes rahvahulga meelega järgi olla...* (Mk 15:15); οἱ δὲ στρατιῶται *Aga sõdurid viisid Jeesuse siseõue* (Mk 15:16); ἦσαν δὲ καὶ γυναῖκες *Olid aga ka naised toimuvat eemalt vaatamas...* (Mk 15:40).

JUTUSTUSE LÕPU MÄÄRATLEMINE

Teksti liigenduse juurde kuulub ka jutustuse lõpu piiritlemine. Kerge on see siis, kui lugu jõuab oma sisulise lõpuni. Sageli näitab seda mingi kergesti äratuntav lõpufraas või kokkuvõte. Näiteks lõpeb viie tuhande söötmine fraasiga: *Ja nende leibade sööjaid oli viis tuhat meest* (Mk 6:44). Või Sürofoiniikia naise tütre tervendamise loo lõpp: *Ja naine läks koju ja leidis lapse voodis magamas ja kurja vaimu olevat lahkunud* (Mk 7:30). Mõnikord aga annab ühe loo lõpust märku lihtsalt see, et algab uus lugu. Näiteks võiks oodata, et vastavalt Matteuses ja Luukas olevale informatsioonile on Jeesuse kiusatuse lugu Mk 1:12–13 palju pikem. Neis kahes salmis jääb lugu välja arendamata, puudub kokkuvõttev lõpufraas. Viimase asemel algab hoopis Jeesuse tegevuse uue etapi kirjeldamine Mk 1:14–15.

JUTUSTUSTE KOONDID

Pika teksti liigendamiseks on oluline, et üksiklood moodustaksid mingeid suuremaid üksusi. Markuse evangeeliumis on materjal esitatud küllalt süstemaatilisel. Mitmed järjestikused lood moodustavad suuremaid sisutervikuid. Nii on Mk 1:21–45 koondatud mitmesugused haigete tervendamise lood, Mk 2:1–3:6 mitmesugused vaidlussündmused, Mk 4:1–34 on mitmesugused tähendamissõnad, Mk 4:35–5:43 imelood, alates Mk 11 on kirjeldatud Jeesuse elu viimaseid päevi. Lugude süstematiseerimine võis toimuda ka muude, näiteks geograafiliste tunnuste alusel (sündmused Galileas ja sellega piirnevatel aladel – Mk 1:14 – ptk 9, Judeas ja Jeruusalemmas – Mk 10–13, sündmused mingil teekonnal, nt Mk 7:24–37, liikumised üle Galilea järve – Mk 4:35; 5:21).

Kui pärimused on esitatud selliselt sisu järgi, siis on kerge näha nende kokkukuuluvust. Kuid Mk 1:2–13 on järjepanu mitu üsna erinevat ja iseseisvalt vaadeldavat lugu. Näitamaks, et need lood kuuluvad siiski väga tihedasti kokku, et neid tuleks vaadelda samast seisukohast, kasutab Markus nende puhul ühist märksõna. Vaadeldavas kohas on selleks *kōrb* (vt Mk 1:3, 4, 12, 13), kogu sündmustik toimub kõrbes, kuigi näiteks Jordani orgu, kus ristimine toimus, vaevalt saab nimetada kõrbeks. Nii ei ole siin tegu geograafiaalase võhiklikkusega, vaid taotlusega siduda need lood kokku. Mk 1:2–13 kokkukuuluvust rõhutab ka selge piiri tõmbamine järgneva. Alates Mk 1:14 algab täiesti uus osa. Esmalt teatab sellest teistsugune algusfraas Μετὰ δὲ Ἄγα pärast; seda rõhutab salmi-dest Mk 1:14–15 moodustuv vahekokkuvõte; alates Mk 1:14 märksõna *kōrb* puudub.

Mk 1:21–39 lugude puhul võib näha nende kokkukuuluvust sellest, et need on ajalisel paigutatud nagu ühe ööpäeva raamidesse. Sündmused algavad Mk 1:21 hingamispäeval sünagoogi minekuga. See toimus hommikul. Mk 1:32 räägib öhtusest päikese-loomangu järgsest ajast. Mk 1:35 kohaselt läks Jeesus uue päeva hakul enne valget palvetama. Alanud päeva hommikupoolikul

kohtus Jeesus oma jüngritega ja teatas neile otsusest minna mujale (Mk 1:36jj).

Kõik sellised võtted aitavad pikka evangeeliumiteksti liigendada, seda paremini jälgida, sellest paremini aru saada.

TÄHELEPANU ÄRATAMINE

Kuidas äratada lugeja tähelepanu, et nüüd tuleb midagi olulist, midagi, mida ei tohi maha magada? Kui mingi loo suulisel jutustamisel on võimalik kasutada rõhutamiseks küll hääle tugevust, kõrgust, pausi, siis kirjaliku teksti puhul pole see võimalik. Nagu öeldud, puudusid tollel ajal ka kirjavahemärgid.

Üheks tähelepanu äratamise võimaluseks oli muuta korraks jutustuse ajavormi. Lugude pajatamisel kasutati tavaliselt mineviku-aegu aoristi ja imperfekti. Kui nüüd korraga kasutada preesensit, siis äratatakse kohe tähelepanu. Esile toodud tekstis Mk 1:12 ἐκβάλλει 'heidab välja'.

Tähelepanu äratamiseks kasutati ka mitmesuguseid märksõnu. Markuse evangeeliumi alguslugudes on selliseks märksõnaks εὐθὺς 'otsekohe'. Siin ei ole mõeldud niivõrd sündmuste toimumise kiirust, kui just seda, et nüüd järgneb midagi väga olulist. Näiteks:

JAKOHEVEESTVÄLJATULLESNÄGITATAEVASTAVANEVATJAVAI
MUKUITUVILASKUVATTEMAPEALEJATAEVASTKOSTISHÄÄLSI
NAOLEDMUARMASPOEGSINUSTONMULHEAMEEL (s 10–11).

JAKOHEAJABVAIMJEESUSEKÕRBEJATAOLIKÕRBESNELIKÜMME
NDPÄEVASAATANAKIUSATAJATAOLIMETSLOOMADESEASJ
AINGLIDTEENISIDTEDA (s 12–13).

Salmide Mk 1:12–13 eriliseks esiletoomiseks on kasutatud isegi kahekordset rõhutamist: εὐθὺς ja preesens ἐκβάλλει.

Eristamaks, kus on tegu loo peamiste mõtetega, liigub jutustuse peamõtte reeglina mööda tegusõnade finiiitseid vorme. Tausta and-

med ja mitmesugused täiendused antakse edasi mitmete muude konstruktsioonide abil: partitsiibid, absoluutne genitiiv, *accusativus cum infinitivo*.

JA KOHE AJAB VAIM JEESUSE KÕRBE JA TA OLI KÕRBES NELIKÜMMEND PÄEVA JA TA OLI METSLOOMADE SEAS JA INGLID TEENISID TEDA

Selle lõigu peamine mõte on, et Vaim ajab Jeesuse kõrbe, et Jeesus oli kõrbes 40 päeva, et ta oli metsloomade seas ja et inglid teenisid teda. Need neli ütlust moodustavad olukorrast ühtse tervikpildi. Just sellest tervikpildist tuleb otsida selle loo ideed.

SAHTELTEHNIKAST MARKUSE EVANGEELIUMIS

Nagu juba öeldud, olid pärimused enne evangeeliumide kirjapanekut suulisel kujul. Paljud lood elasid eraldiseisvana oma elu. Pean selliseks eraldi looks ka Mk 1:4–5, 7–8:

Nõnda nagu on kirjutatud prohvet Jesaja raamatus: “Vaata, ma saadan sinu palge eele oma käskjala, kes valmistab su teed. Hүүdja hää on kõrbes: Valmistage Issandale tee, tehke tasaseks tema teerajad!”, nii sündis, et Ristija Johannes oli kõrbes ja kuulutas meelearandusristimist pattude andeksandmiseks. Ja tema juurde läks kogu Juudamaa ja kõik Jeruusalemma linna rahvas ning kui nad olid oma patud üles tunnistanud, ristis Johannes nad Jordani jões.

Ja ta kuulutas: “Pärast mind tuleb minust vägevam, kelle jalatsipaelagi ma ei kõlba kummardudes lahti päästma. Mina ristin teid veega, aga tema ristib teid Püha Vaimuga.”

Pärimus Johannese kirjeldusest (s 6 *Ja Johannese riided olid kaamelikarvadest ja ta niuete ümber oli nahkvöö ning ta sõi rohutirtse ja metsmett*) on vahele lisatud stiilikaalutlustel, et salmides 7–8 olev mõte, mis moodustab selle loo kõrgpunkti, eriti selgelt esile tuleks. Sellele lisaks antakse siin pilt Ristija enda isikust. Sellist vahele-

asetamise võtet nimetatakse sahteltehnikaks. Markusel on see täiesti tüüpiline.

Sahteltehnika seisneb selles, et autor alustab mingi sündmuse kirjeldamist, siis katkestab selle ja jutustab vahepeal hoopis teise loo. Viimase lõppedes jutustab autor lõpuni ka varem alustatud loo. Nii on vahepealne lugu nagu sahtel lükatud oma pesasse teise jutustuse sisse. Esmapilgul võib jääda isegi mulje, et vaheleminev lugu – sahtel – nagu ei kuulukski ümbritseva jutustusega kokku. Kuid teatud sisuline side nende vahel on siiski olemas. Olgu siin toodud üks näide.⁸

Mk 14:1–11 moodustavad salmid 1–2 ja 10–11 tervikjutustuse sellest, kuidas juudiülemad otsivad võimalust Jeesust kinni võtta ja hukata.

Aga kahe päeva pärast oli paasa- ja hapnemata leibade püha ning ülempreestrid ja kirjatundjad pidasid aru, kuidas Jeesust kavalusega kinni võtta ja tappa, sest nad ütlesid: “Teda ei tohi kinni võtta pühade ajal, sest muidu hakkab rahvas mässama.” Aga Juudas Iskariot, üks neist kaheteistkümnest, läks ülempreestrite juurde, et teda neile reeta. Aga seda kuuldes said need rõõmsaks ja töötasid anda talle raha. Ja tema otsis võimalust, kuidas Jeesust parajal ajal ära anda.

Juudiülemate mure on selles, et Jeesuse kinnivõtmine võib põhjustada rahva mässu. Siis aga tuleb Juudas Iskariot ja lubab ise Jeesuse parajal ajal neile ära anda. Sellega on kogu küsimus leidnud juudiülemate jaoks sobiva lahenduse. Täiesti lahtiseks jääb aga küsimus, mis võis olla Juuda motiiv, et ta seda tegi.

Sellest annab aimu vaadeldavasse jutustusse nagu sahtlina paigutatud lugu Jeesuse võidmisest Betaanias (s 3–9).

Ja Jeesus oli Betaanias pidalitõbise Siimona majas. Kui ta istus lauas, tuli naine, kellel oli alabasternõu ehtsa ja kalli nardisalviga. Ta murdis alabasternõu katki ja valas salvi Jeesuse pea peale.

⁸ Põhjalikumat käsitlust vt Peeter Roosimaa, “Sahteltehnika Markuse evangeeliumis,” *Akadeemia* nr 5 (1999), 1019–1029.

Aga seal olid mõned, kes nurisesid õige pahase meelega omavahel: “Milleks see salvi raiskamine? Selle salvi oleks võinud ju müüa rohkem kui kolmesaja teenari eest ja raha anda vaestele.” Ja nad tõrelesid naisega.

Aga Jeesus ütles: “Jätke ta rahule! Miks te tülitate teda? Ta on teinud mulle kauni teo. Vaeseid on teie juures ju alati, ning kui te tahate, võite teha neile head – mind aga ei ole teil alati. Ta on teinud, mis ta võis: ta on ette salvinud mu ihu matmiseks. Aga tõesti, ma ütlen teile, kus iganes kogu maailmas evangeeliumi kuulutatakse, kõneldakse ka tema mälestuseks sellest, mida ta on teinud.”

See lugu on raamjutustusest täiesti erinev, ka loo rõhuasetus on täiesti teistsugune. Kui Mk 14:1–2, 10–11 on põhiküsimuseks, kuidas Jeesus kinni võtta ja hukata, siis Mk 14:3–9 on kesksel kohal sõnum Jeesusele tehtud heateost ja sellest, et evangeeliumi kuulutatakse kogu maailmas (vt Mk 14:9).⁹ Kuigi Jeesus sureb ja maetakse, ei tähenda see evangeeliumi maha matmist, vaid just Jeesuse surm annabki sellele aimamatu väe.¹⁰ Kuid ühtlasi tuleb selles loos esile Jeesuse ja tema jüngrite vaheline pinge, mis heidab teatavat valgust Juuda võimalikele motiividele, miks ta Jeesuse ära andis: Jeesus pole see, kelleks Juudas teda pidas. Jeesuse võidmisloo Johannese evangeeliumi versioonis tulebki konfliktis esile just Juudas Iskarioti osa (vt Jh 12:1–8).

Lisaks eeltoodule väärivad tähelepanu ka nende kahe, sahtel-tehnikaga seotud jutustuse vahelised kontrastid. Ühes loos on näha rahutuid ja nõutuid juudiülemaid, teises on aga pilt Jeesusest, kes rahu osaleb söömaajal. Ühed otsivad, kuidas Jeesust kinni võtta ja hukata. Betaanias on aga keegi, kes väljendab Jeesusele oma sügavat austust ja lugupidamist. Jeruusalemmas läheb Juudas Iskariot vaenlaste juurde, et Jeesust ära anda. Betaanias tuleb keegi naine, et Jeesust salviga võida. Üks saab raha oma reetmise eest. Teine toob Jeesuse heaks suure ohvri, sest kasutatud salv oli väga

⁹ Vrd Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 495.

¹⁰ Vrd *ibid.*, 497.

kallis. Neis jutustustes on vastamisi jahmatav truudusetus ja hämmastav pühendumine.

MARKUS KUI SÕNASULANE

Tulles tagasi küsimuse juurde evangeeliumi kirjutaja suhtelisest primitiivsusest, siis kõike eelnevat kokku võttes ei saa küll Markuse võimekuses kahelda. Ka olgu siin juhitud tähelepanu sellele, et vaatamata rahvaliku jutustusstiili lähedusele kannab Markuse evangeeliumi tekst kirjanduslikku karakterit ja on kõike muud kui lihtne. Muude hulgas näitab seda klassikalisi reegleid järgiv asündetonide (sidesõnatus), samuti küllalt sagedane partitsiipide kasutamine. Ka on Markusel hea vaist rütmi ja kõla suhtes, vt nt Mk 4:39.

Mitmes mõttes vastab Markuse stiil toleaeegse retoorikaõpetuse “lihtsa stiili” soovitudele. Sellised “lihtsa stiili” tunnused, nagu käibesõnade kasutamine; ülevaatlik lauseehitus, mis võis olla täiesti praktiline; näitlik selgus, kirjelduse täpsus, mis midagi ei jäta välja ega lühenda, mis iga hinna eest ei väldi kordumisi, sobival juhul mainitakse ka kõrvalisi asjaolusid, kehtisid suures osas ka Markuse evangeeliumi kohta.¹¹

Kuid küsimus Markuse evangeeliumi ebaühtlusest ometi jääb. Miks ikkagi Markus ei ühtlustanud suuliste pärimuste materjali? Sest ka peast kirjutades oleks ta võinud nii mõneski kohas sõnastust ja stiili parandada või ühtlustada. M. Reiser toob ära J. G. Herderi hinnangu, et üheski evangeeliumis ei ole nii vähe kirjanikupoolset ja nii palju elava jutustaja häält kui Markuses.¹²

Nagu teada, oli kristluse leviku alguses mitme aastakümne jooksul pärimuste leviku nn suuline faas. Et see kõik hästi toimiks, olid koguduse teenistuses vastavad ametimehed, kes vajalikud lood pähe õppisid ja neid õigel ajal ette kandsid. Luuka evangeeliumi

¹¹ Reiser, *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments*, 62.

¹² *Ibid.*, 58.

alguses on selliseid inimesi nimetatud sõnasulasteks (ὕπηρεται τοῦ λόγου Lk 1:2). Rääkides Pauluse esimesest misjonireisist, kirjutab Luukas (Ap 13:5), et neil oli abiliseks Johannes (Markus) (ὕπηρετην).

Kes olid need sõnasulased? Ilmselt võib sellest nii aru saada, et kui näiteks Paulus ja Barnabas kuulutasid kesket sõnumit Kristuse ristist ja ülestõusmisest (vt nt 1Kr 15:3–5) ning kutsusid inimesi uskuma Issandasse, siis Markus esitas äratatutele ja küsijatele pärimusi Jeesusest. Sõnasulaste ülesandeks oli evangelisatsiooni avardamine ja süvendamine. Mt 28:20 kohaselt õpetasid nad ristitavatele kõike seda, mida Jeesus oma jüngritele oli käskinud.¹³ Piltlikult öeldes oli sõnasulane nagu elav evangeeliumitekst. Kui praegu võtab misjonär kaasa Piibli, siis tollal oli selleks sõnasulane, kes kaasa võeti. Sõnasulased pidid tagama Jeesus-pärimuse autentsuse, seepärast nad ise pärimuse teksti muuta ei tohtinud.

Kõigiti on näha, et Johannes Markus, kes ilmselt oli üks selline sõnasulane, jäi sellele ametile truuks ka oma teose kirjutamisel. See tähendab, et tal puudus vabadus pärimuste sõnastust muuta, et tema kui sõnasulase võimalused piirdusidki teksti materjali valiku ja kompositsiooniga, arameakeelsete sõnade tõlkimise, juudi tavade selgitamise, vähese mõistmisabi ning viidetega, mõnede aktualiseerivate lisade andmise ja üksikute vahekokkuvõtete tegemisega.

Seega ei olnud Markus sugugi lihtne ja primitiivse väljendusega, vaid ta kasutas sõnasulase tegevuse piirides oma võimalusi, et sõnum võimalikult hästi lugejani jõuaks. Mis puutub Markuse evangeeliumi jutustuste stilistilist poolt, nende vastavust toleaeegsele lihtsale stiilile, siis pean tõenäoseks, et see on pärit juba Jeesus-pärimuste suulisest faasist.

¹³ Pohl, *Das Evangelium des Markus*, 23j.